

”...at agtes lige ved de udi Hans Majestæts Riger og Lande Indfødde”

Om Indføds-Retten af 1776 og Danske Kancellis naturalisationsprotokoller fra 1776-1784

FORFATTER: Emma Barnhøj Jeppesen, cand.mag. i kulturhistorie, museumsinspektør ved Immigrantmuseet

EMNEORD: indfødsret, naturalisation, statsborgerskab, 1700-tallet, Guldbergstyret

Fig. 1: I slutningen af 1700-tallet rakte den danske konges enevældige magtbeføjelser langt ud i verden. Foruden de danske og norske kongeriger stod han også i spidsen for bilandene Island, Færøerne og Grønland, hertugdømmerne Slesvig og Holsten samt de fjerntliggende kolonier på eksempelvis Guldkysten i Ghana, Trankebar i Indien og De Dansk Vestindiske Øer i Caribien. Foto: Carel Allard, Planisphaerium Terrestre, sive Terrarum Orbis. Amsterdam ca. 1705. Håndkoloreret kobberstik. Dronning Juliane Maries Atlas – bind 2. Hendes Majestæt Dronningens Håndbibliotek, Kongernes Samling.

Abstract

In January 1776, The Law of Indigenous Rights was published introducing a distinction between the citizens of the Danish state and other inhabitants. Inhabitants belonging to the new citizen terms Children of the Country and Equal to Indigenous Subjects obtained a legal status allowing them to possess offices in the civil, military and ecclesiastical service and at the royal court. In consequence, the Danish Chancellery received hundreds of applications for naturalisation following the introduction of the law. Information about the naturalised supplicants were written down in complete naturalisation records hereby providing a valuable insight into their lives. In the light of these circumstances, the purpose of the present article is twofold. By use of a historical contextual analysis of The Law of Indigenous Rights and its preliminary works composed by the Guldberg rule, the article investigates the two citizen terms Children of the Country and Equal to Indigenous Subjects with the purpose of shedding light on their normative definitions and qualifications. Subsequently, the article brings the latter group into focus by presenting the results of a quantitative digital investigation of the aforementioned naturalisation records from 1776-1784 with the aim of bringing forth an overall characterisation of the naturalised supplicants.

Fredag den 14. juni 1776 blev stadskirurgen i Aarhus, Johan Caspar Weise, naturaliseret. Selvom Weise var født og opvokset i Thüringen, havde han ved sin naturalisations ikrafttræden opholdt sig i den danske helstat omkring 18 år. Her havde han oparbejdet en vellykket karriere inden for den kirurgiske verden, som i sidste ende havde resulteret i ansættelsen som stadskirurg. Johan Caspar Weises livsforløb er et karakteristisk eksempel på én slags indbyggertype, der i slutningen af 1700-tallet var indflydelsesrig på den danske helstats multinationale og multisproglige karakter. Som indvandrer var han blot én blandt mange udlændinge, der undertiden havde anskaffet sig en stilling i det statslige embedsværk. Et embedsværk, som den enevældige kong Christian 7. og det såkaldte Guldbergstyre havde stået i spidsen for siden 1772.

Med sig bragte indvandrerne både arbejdskraft og nye kulturer, traditioner og levemåder. De fleste var bosat i købstæderne, hvor handel og håndværk blomstrede. Særligt i det københavnske bybillede kunne indbyggerne støde ind i svenske eller engelske naboer og høre fransk eller nederlandsk blive talt i byens kroge. I helstaten var det dog særligt den tyske indvandring fra syd, der influerede de kulturelle, sociale og politiske miljøer. Tysksprogede soldater stod skulder ved skulder i statens hvervede hær. I centraladministrationen sad tyske lærde i sprog, jura og statsvidenskab. Og tyske adelsslægter dominerede kongens hof.¹

Ligesom Johan Caspar Weise havde de mange udenlandske indbyggere en betydelig indflydelse på embedsværkets beskaffenhed. I løbet af 1700-tallet blev det et essentielt forhold, hvortil den enevældige konge og hans politiske styre måtte forholde sig. Naturalisationen af Weise var blot én blandt mange på junifredagen i 1776. Men som dem alle var den et eksplicit resultat af én af de mest virkningsfulde politiske tiltag, der et halvt år forinden var blevet indført under Christian 7. Med pomp og pragt blev den kongelige forordning, Indføds-Retten, publiceret på kongens fødselsdag den 29. januar 1776. I et europæisk perspektiv var forordningen usædvanlig. I et fremadskuende perspektiv blev den afgørende for definitionen af statens borgere.

¹ Parby: *At blive*, 2015, s. 56-57.

Fokusområde

Forordningens formål var nemlig at sikre, at *"Adgang til Embeder i Hans Majestæts Riger og Lande forbeholdes alene de Indfødte Undersaatte, og dem, som derved lige agtes."*² Om end begrebet 'statsborger' ikke eksisterede i samtidens juridiske sprogbrug, beskæftigede Indføds-Retten sig med et statsborgerbegreb, der indbefattede to grupper: Landets Børn og Lige ved Indfødte. De to grupper var defineret forskelligt, men pegede hen mod samme slutresultat: indbyggere, der henhørte under Landets Børn eller Lige ved Indfødte, opnåede en retlig adgang til embeder i kongens riger og lande. Med denne ordlyd fik forordningen altså først og fremmest en ansættelsesretlig karakter.

Som resultat af statsborgerbetegnelsernes forskellige definitioner voksede interessen for naturalisation, og efter forordningens publikation modtog Danske Kancelli hundredvis af naturalisationsansøgninger. Mens nogle fik afslag, fik størstedelen af supplikanterne bevilliget et naturalisationspatent som bevis på deres indfødsretslige status. Med tiden blev de bevilligede naturalisationer noteret i fyldestgørende naturalisationsprotokoller, og en udforskning af disse giver i dag et værdifuldt indblik i de naturaliserede supplikanter liv. Ud fra disse betragtninger er formålet med nærværende artikel todelt. Først præsenterer artiklen en historisk-kontekstuel analyse af Indføds-Retten med fokus på de divergerende normative definitioner og betingelser for Landets Børn og Lige ved Indfødte. Herefter sætter artiklen fokus på sidstnævnte ved at præsentere resultaterne fra en kvantitativ undersøgelse af Danske Kancellis naturalisationsprotokoller fra 1776-1784 med henblik på at frembringe en overordnet karakteristik af de naturaliserede supplikanter under Guldbergstyrets regeringstid.

² 'Indføds-Retten', 1776, s. 3. Originalen findes ved Rigsarkivet: Indre Forhold: C 2 Indfødsretsloven 1776. Alle love, bekendtgørelser og cirkulærer om indfødsret frem til 1948 findes desuden i Larsen: *Indfødsretslovene*, 1948, hvor der også forefindes fyldige kommentarer til de enkelte tekster, blandt andet med redegørelser om retspraksis.

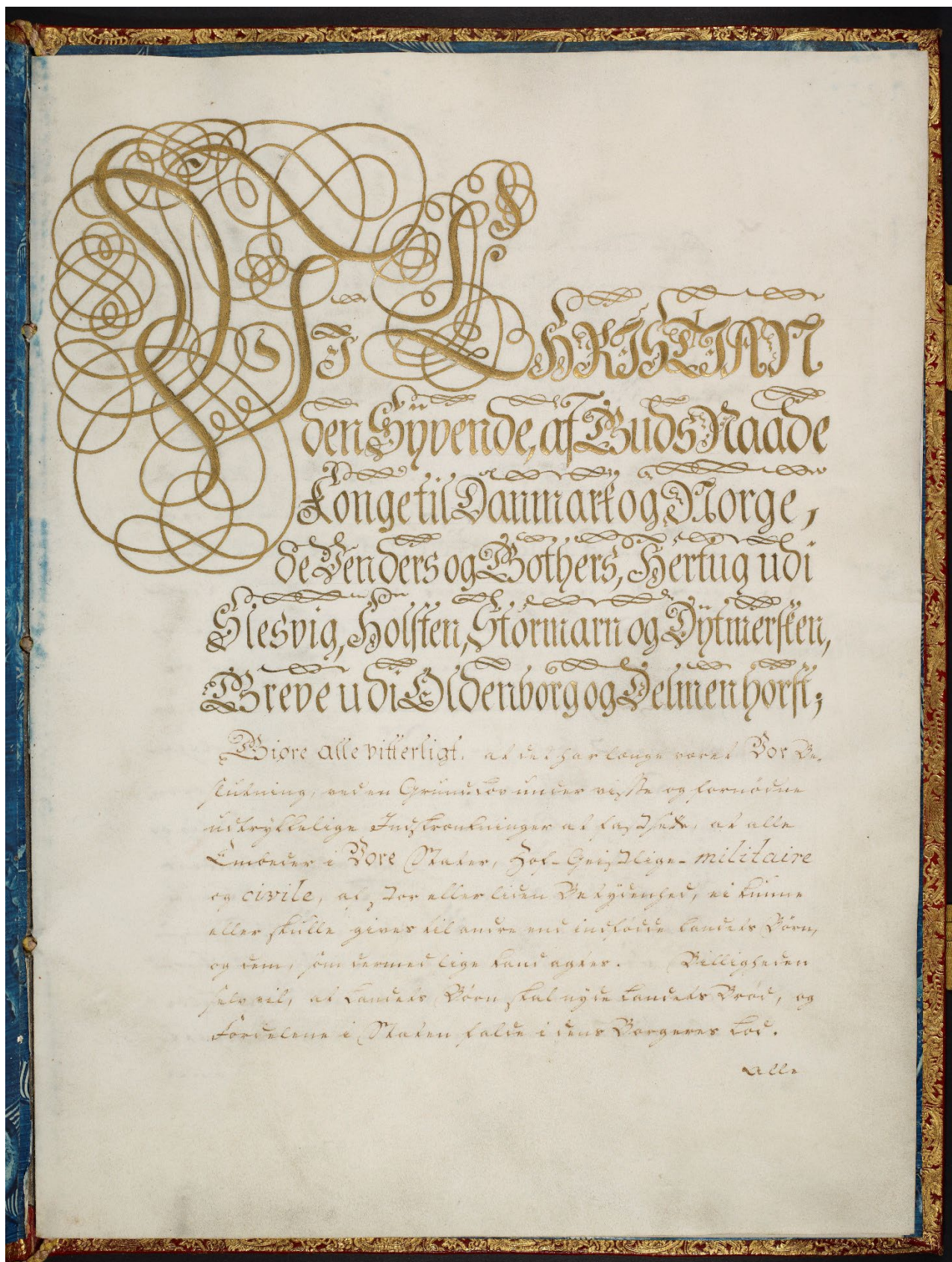

Fig. 2: I sin fysiske form var Indføds-Retten lidt af et pragtstykke, hvis bestemmelser var nedskrevet med dekorative gyldne bogstaver på gullige pergamenter og forsynet med et prægtigt segl. Foto: Immigrantmuseet.

Forskningsramme

Indføds-Retten har ofte været omdrejningspunkt for retsvidenskabelige og kulturhistoriske diskussioner om forordningens juridiske bestemmelser og betydning i 1700-tallet. Undertiden har de retsvidenskabelige afhandlinger været mest toneangivende, herunder særligt Eva Ersbølls afhandling *Dansk indfødsret i international og historisk belysning* (2008) samt Knud Larsens tobindsværk *Indfødsretslovene* (1948).³ Fælles for Ersbølls og Larsens fremstillinger er, at de overvejende bygger på ældre retsvidenskabelige afhandlinger, der indeholder varierende fortolkninger af de retstekniske bestemmelser.⁴

Den retsvidenskabelige litteratur er i stort omfang suppleret af kulturhistoriske værker om forordningens betydning. Især forskningsprojektet *Dansk Identitetshistorie* under redaktion af Ole Feldbæk har haft betydning. I projektet behandler Feldbæk selv Indføds-Retten og konkluderer, at forordningen må anses som en særegen national (dansk) manifestation, der bestyrkede enevældens grundlag og lod det såkaldte fødestedskriterium være afgørende for tildelingen af indfødsret.⁵ Projektet har sidenhen givet inspiration til andre publikationer,⁶ men der har også været rejst kritik af Feldbæks fremstilling. Bernard Eric Jensen har eksempelvis kritiseret Feldbæks begrebsterminologi for at være uklar.⁷ I 1984 havde Feldbæk behandlet Indføds-Retten i en helstatspatriotisk ramme med det resultat, at forordningen blev tolket som slutstenen i den helstatspatriotiske konstruktion.⁸ I projektet fra 1991 var denne terminologi erstattet af en ny ramme under begreberne national/dansk identitet. Skiftet var dog uforklaret, hvilket for Jensen resulterede i ambiguitet om den egentlige forståelse af forordningen. I tråd med Jensens kritik optræder også en diskrepans mellem Feldbæks fremstilling fra 1991 og Lorenz Rerups tolkning af forordningen i samme forskningsprojekt.⁹ Rerup anvendte den helstatspatriotiske ramme til at tolke Indføds-Retten som en altovervejende a-national forordning, hvorved han positionerede sig i modsætning til Feldbæk. Rerups tolkning er sidenhen fulgt af andre såsom Tine Damsholt, der i værket *Fædrelandskærlighed og borgerdyd* (2000) lægger tolkningen af Indføds-Retten ind i en helstatspatriotisk ramme, der giver anledning til overvejelser om, hvorvidt fødestedskriteriet i virkeligheden var det sejrende kriterium – særligt med tanke på de mange individer, der i kølvandet på forordningen blev naturaliseret.¹⁰

Udforskningen af naturalisationsprotokollerne er mere sporadisk. Det betyder dog ikke, at det er uberørt materiale. Grethe Ilsøe har i bogen *Veje at vandre* (2003) beskæftiget sig med kvinders indfødsret fra 1776-1897, mens protokollerne er behandlet i en bredere ramme i Jørgen Mikkelsens bidrag *Et nyt og herligt Beviis pa den bedste Landsfaders ømme Kiærlighed til Sit Folk* (2022) samt Henrik Zip Sanes artikel *Sådan laver vi en dansker!* (2000).¹¹ Sidstnævnte blev udgivet i forbindelse med færdiggørelsen af en indvandrerhistorisk database over protokollerne. Selvom databasen og Sanes artikel er værdifuldt arbejde, indeholder begge metodiske udfordringer og går desuden ikke i dybden med protokollernes tværgående oplysninger. Det gør

³ Ersbøll: *Indfødsret*, 2008; Larsen: *Indfødsretslovene*, 1948.

⁴ Hagerup: *Lovkyndighed*, 1805; Hurtigkarl: *Private Rets*, 1813; Ørsted: *Haandbog*, 1822-35; Larsen: *Foredrag*, 1857; Holck: *Statsforfatningsret*, 1869; Matzen: *Statsforfatningsret*, 1876; Scheel: *Personretten*, 1876.

⁵ Feldbæk: 'Fædreland', 1991, s. 111-231.

⁶ Brincker: 'National State', 2003; Brincker: 'Danish nation', 2009; Østergaard: *Indvandrerne*, 2007.

⁷ Jensen: 'Identitetshistorie', 1992, s. 326-347.

⁸ Feldbæk: 'Kærlighed', 1984, s. 270-288.

⁹ Rerup: 'Nationalisme', 1991.

¹⁰ Damsholt: *Fædrelandskærlighed*, 2000.

¹¹ Mikkelsen, 'Et nyt og herligt Beviis', 2020; Ilsøe: *Veje*, 2003; Sane, 'Sådan', 2000.

Mikkelsen i højere grad ved at anvende kombinerede oplysninger fra protokollerne og ansøgningerne til at kortlægge centraladministrationens sagsbehandling. Ingen af de to bidrag har imidlertid systematisk kortlagt protokollernes oplysninger om embeder og erhverv, og det er følgelig i dette rum, at nærværende artikel finder sin relevans. Når Indføds-Retten med sin ansættelsesretlige karakter forbeholdt embeder til Landets Børn og Lige ved Indfødte, kan vi med en dybere undersøgelse af protokollernes tværgående oplysninger tegne et billede af, hvordan de indvandrede naturaliserede supplikanter indvirkede på embedsværkets beskaffenhed.

Indføds-Retten af 29. januar 1776

En stålsat alliance: om kildematerialet og Guldbergstyrets regeringstid

Bag Indfødsretten stod et veletableret politisk styre med gehejmekabinetsskriveren Ove Høegh-Guldberg i spidsen. Ved forordningens indførelse havde det konservative Guldbergstyre siddet på magten i fire år. Startskuddet var arrestationen af Christian 7.s tyske livlæge, Johann Friedrich Struensee, der fra 1770-1772 regerede despotisk med dronning Caroline Mathilde ved sin side. På den baggrund havde enkedronning Juliane Maries ønske om at se sin søn, arveprins Frederik, på tronen resulteret i en politisk alliance med Guldberg, der stod som hoffets absolutte tillidsmand.¹²

Fig 3: Efter afsættelsen af J. F. Struensee i januar 1772 overtog Guldbergstyret – med Ove Guldberg i spidsen – den reelle politiske magt. Som doktrinær konservativ var Guldberg varm fortaler for det enevældige styre og hoffets magt, hvorfor stabilitet og kontrol blev vigtige nøgleord for styrets politik frem til paladsrevolutionen i april 1784. Foto: Em. Bærentzen & Co. Lith. Inst. Det Kgl. Biblioteks Portrætsamling.

Ved etableringen af Guldbergstyret var samarbejdet mellem de tre aktører vigtigere end nogensinde. Med alle midler måtte der lægges afstand til Struensees kabinetstyre, men forfatningsmæssigt pegede intet på Juliane Marie og hendes kreds som magthavere. Det øgede frykten for en kontrarevolution fra Caroline Mathilde. I vintermånederne mellem 1772-1773 var magthaverne ydermere presset af den angrebslystne svenske kong Gustav 3. Og i baggrunden spøjte også det gottorpske spørgsmål.¹³ Etableringen af et stabilt regeringssystem blev derfor ét af styrets første anliggender. I februar 1772 blev den såkaldte

¹² Ersbøll: *Indfødsret*, 2008, s. 410.

¹³ Feldbæk: 'Fædreland', 1991, s. 217.

statsrådsanordning underskrevet, der genindførte Gehejmekonseilet som Gehejmestatsrådet. Udadtil blev statsrådet placeret i magtens centrum, eftersom samtlige kollegieindstillinger skulle behandles i statsrådets nærværelse. Dette princip gjorde sig imidlertid ikke gældende for det omvendte. Kongelige befalinger udgået fra kabinettet kunne gå uden om statsrådet og videreføres eksplicit til kollegierne, hvilket åbnede for hoffets brug af kabinetsordrer – en praksis, der i princippet lignede Struensees regeringsførelse.

I det nyoprettede Gehejmestatsråd blev arveprinsen indplaceret som hoffets repræsentant. Politiske kompetencer besad han ikke, hvorfor rådet kom under indflydelse af det danske medlem Joachim Otto Schack-Rathlou. Som adelsmand stod han i kontrast til Guldbergs borgerlige tankegang. Men hans politiske anskuelser var ligesom Guldbergs præget af et dansksindet perspektiv. Befæstningen af Guldbergs position lykkedes til fulde i oktober 1774 med udnævnelsen som gehejmekabinetssekretær, hvorved han indtog stillingen som den egentlige regent af den danske helstat, bilandene og kolonierne.¹⁴

Guldbergstyrets regeringstid fra 1772-1784 er til tider blevet karakteriseret som en konservativ restaurationsperiode.¹⁵ Imidlertid var årene før og under Guldbergstyret også præget af tiltagende kulturelle brydninger og kontrasterende forhold. Oplysningstidens komme var sket i vekselvirkning med en voksende dansk borgerskabsklasse i opposition til den gamle adel.¹⁶ Men adelens økonomiske og politiske magt var ikke den eneste torn i borgerskabets øje. Overalt i statens embedsværk var centrale stillinger domineret af udlændinge, særligt af adelige tysksprogede individer, hvilket for alvor blev bemærket efter Struensees magtovertagelse og igen med mageskiftet, der afsluttede det gottorpske spørgsmål i 1773.¹⁷

Ved siden af blomstrede en tiltagende norsk ånd, der dog mest slog rødder i litterære frem for politiske kredse. Ligesom det københavnske borgerskab beværtede sig på byens kaffehuse, søgte norske studenter sammen i madame Juels Kaffehus for at diskutere selvstændighed og udforske det norske sprog.¹⁸ Tendensen var del af en længerevarende udvikling. Siden 1600-tallet havde europæiske lærde arbejdet for at gøre deres modersmål brugbart for videnskab.¹⁹ I helstaten var interessen for det danske modersmål også vokset frem. Tanken om, at dansk stod hævet over andre sprog i helstaten resulterede under Guldbergstyret i en øget politisering af helstatssprogenes indbyrdes placeringer. I statsrådsanordningen blev dansk fremhævet som embedssprog, mens hærens kommandosprog ikke længere skulle være tysk. Og i 1775 blev dansk også indført som undervisningssprog og skolefag i latinskolerne.²⁰ Om end politikken under Guldbergstyret givetvis var præget af en restaurationstankegang, var diskussionen om de indbyrdes relationer mellem helstatens multinationale og multisproglige befolkningsgrupper et samtidigt karakteristisk forhold, som magthaverne undertiden måtte regulere – herunder med Indføds-Retten i 1776.

Som officiel kilde udtrykte Indføds-Retten de normative definitioner og betingelser, som periodens politiske styre flettede sammen med statsborgerbetegnelserne Landets Børn og Lige ved Indfødte. Imidlertid er forordningen ikke den eneste indgang til at forstå de to betegnelser. Forud for Indføds-Retten fandt et større udformningsarbejde nemlig sted. Under et ophold på Fredensborg Slot i efteråret 1775 diskuterede Guldberg

¹⁴ Bech: 'Oplysning', 1985, s. 492-503.

¹⁵ Bonderup: 'Enevældige stat', 2011, s. 200; Bech: 'Oplysning', 1985, s. 498-499.

¹⁶ Damsholt: *Fædrelandskærlighed*, 2000, s. 74-75.

¹⁷ Winge: 'Dansk og tysk', 1991, s. 89-111.

¹⁸ Winsnes: *Selskab*, 1924, s. 1-46.

¹⁹ Møller: 'Regeringsregler', 1973, s. 143.

²⁰ Storsveen: 'Identitet', 2004, s. 373.

og Schack-Rathlou forordningens retningslinjer med enkedronning Juliane Marie og arveprins Frederik, og i de efterfølgende måneder blev den politiske alliance enige om Indføds-Rettens indhold.²¹ Da den underskrevne forordning blev fremlagt i kancellierne den 15. januar 1776, havde det genoprettede Gehejmestatsråd ikke været involveret i dens udformning. I dag kan udformningsarbejdet konstrueres ud fra de overleverede skriftlige forarbejder. Forarbejderne udgøres af tre dokumenter. Det første, Momenta, var udarbejdet af Schack-Rathlou i oktober 1775.²² På baggrund af disse Momenta formulerede Guldberg et førsteudkast til Indføds-Retten. Dette udkast er gået tabt, men dets eksistens bekræftes i et tredje dokument af Schack-Rathlou. I begyndelsen af 1776 færdiggjorde han nemlig et Pro Memoria, der fungerede som ændringsforslag til Guldbergs førsteudkast.²³ Indføds-Rettens hovedarkitekter var således Guldberg og Schack-Rathlou, og fra forarbejderne efterlades et indblik i Guldbergstyrets idéudveksling og strategiske overvejelser.

Om forordningens formål, begrundelse og uforanderlighed

Den kongelige forordnings fulde titel, *Indføds-Retten, hvorefter Adgang til Embeder i hans Majestæts Riger og Lande forbeholdes de indfødte Undersaatte og dem, som derved lige agtes*, pegede i retning af dens formål. Men det var imidlertid i præamblen (indledning til lovteksten), at denne bestemmelse for alvor blev udfoldet:

*"[...] det har længe været Vor Beslutning, ved en Grund-Lov under visse og fornødne udtrykkelige Indskrænkninger af fastsætte, at alle Embeder i Vores Stater, Hof-Geistlige, Militaire og Civile, af stor eller liden Betydenhed, ey kunne eller skulle gives til andre end indfødte Landets Børn, og dem, som dermed lige kan agtes."*²⁴

Forordningens sigte var det statslige embedsværk defineret som den gejstlige, militære og civile administration samt hoffet. Adgangen til dette embedsværk blev forbeholdt de indbyggere, der enten kunne karakteriseres som indfødte undersåtter eller agtes lige derved. Med disse bestemmelser fik forordningen som nævnt en ansættelsesretlig karakter, der tog udgangspunkt i en skelnen mellem statens indbyggere. De, der skulle besidde stillinger i embedsværket, blev tilkendt borgerbetegnelser. Alle andre var "blot" indbyggere i staten.²⁵

Begrundelsen for denne skelnen lød, at billigheden (rimeligheden), kærligheden og samvittigheden ville, at embederne skulle forbeholdes statens borgere. Indføds-Retten blev karakteriseret som grundfæstet i en retfærdighed, der var legitimeret gennem det særlige bånd mellem den enevældige konge og hans borgere. På sin vis var det et udtryk for en kontraktteoretisk forestilling, der vægtede det uforanderlige forhold mellem kongen og borgerne højest. Og netop uforanderligheden var vigtig for forordningens legitimitet. I præamblen blev forordningen karakteriseret som en grundlov og i § 10 som en ubrødelig og uforanderlig lov i riget.²⁶

²¹ Feldbæk: 'Fædreland', 1991, s. 197.

²² Schack-Rathlou: 'Momenta', 1775.

²³ Schack-Rathlou: 'Pro Memoria', 1776.

²⁴ 'Indføds-Retten', 1776, s. 2.

²⁵ 'Borger' skal her ikke forstås som en 'bourgeois' eller en byborger, men som en statsborger.

²⁶ 'Indføds-Retten', 1776, s. 10.

Med dens ikrafttræden pålagde Christian 7. dermed alle sine efterkommere at følge forordningens bestemmelser.

Idéen om Indføds-Rettens ufravigelige karakter eksisterede gennem hele dens udformningsperiode. Både i Schack-Rathlous *Momenta* og *Pro Memoria* blev forordningens status som fundamental lov understreget.²⁷ Begrundelsen for denne status havde rødder i forestillingen om, at alle kongelige descendenter ville videreføre det uforanderlige bånd til borgerne og dermed stille sig i samme position til de i Indføds-Retten istandbragte forhold. Og den ubrødelige status var så central for forordningens virke, at arveprins Frederik for sig selv og sine descendenter underskrev en forsikringsakt, der garanterede, at Indføds-Retten forblev en grundlov, såfremt den kongelige arvefølge skulle skifte. Uagtet udviklingen i de politiske omstændigheder, der karakteriserede Guldbergstyrets levetid, var Indføds-Rettens overlevering dermed sikret.

Landets Børn: om automatisk tildeling af indfødsret

I forordningens præambel understregedes, at adgangen til embedsværket først og fremmest var forbeholdt Landets Børn. Betegnelsen omfattede de indbyggere, hvis status som indfødt blev agtet som en egenskab, der som oftest automatisk blev erhvervet ved deres fødsel. I sig selv fremstår udtrykket nærmest organisk og var også sammenflettet med tidens allegoriske fremstilling af kongen som patriarkalsk landsfader (eller omsorgsfuld moder) og statens indfødte borgere som hans børn. Som forældrefigur stod kongen over helstatens indlejrede nationale og sproglige uoverensstemmelser. Men disse uoverensstemmelser gav ikke anledning til indbyrdes hierarki. Indfødte borgere fra alle dele af helstaten var ligestillede, eftersom de alle var kongens børn. I adskillige værker blev de danske, norske og holstenske områder følgelig fremstillet som søskende og kongen som den forenende fader- eller moderfigur.

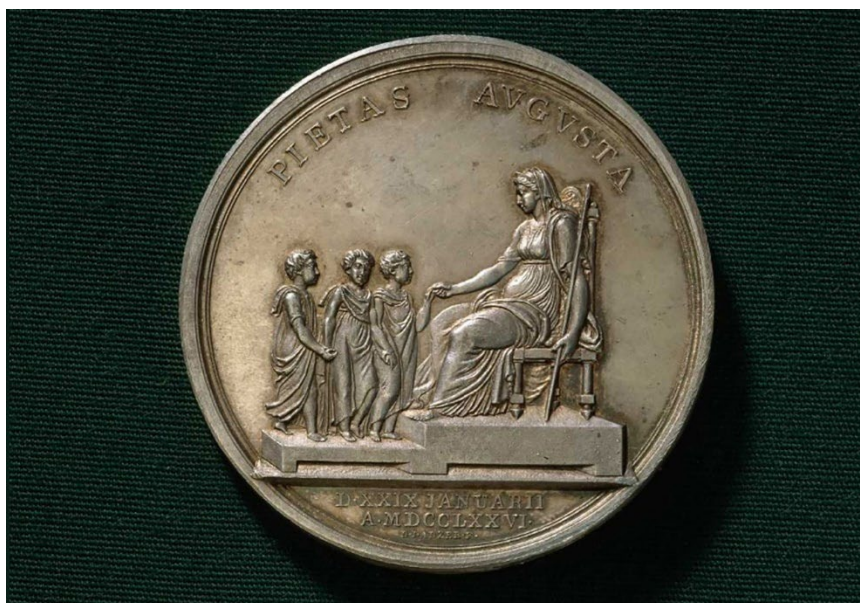

Fig. 4: Ved forordningens publikation blev denne medalje slået til minde om Indføds-Rettens formål og bestemmelser. Motivet var udført af medaljør Daniel Adzer efter tegning af billedhugger Johannes Wiedewelt. På den ene side af medaljen var Christian 7. portrætteret. På den anden side var en allegorisk fremstilling af helstatsfædrelandet udtrykt i en moderfigur siddende på en trone, der med åbne arme modtog sine tre jævnbyrdige børn med hinanden i hånden: Danmark, Norge og Holsten. Det var således stærke allegoriske billeder, der var på spil, når de indfødte undersåtter skulle defineres. Foto: Ukendt fotograf. Kilde til genstand og fotografi: Nationalmuseet.

²⁷ Schack-Rathlou: *'Momenta'*, 1775, s. 6; Schack-Rathlou: *'Pro Memoria'*, 1776, s. 8.

Definitionen af Landets Børn blev udfoldet i forordningens § 1, som lovfæstede, at en indbygger måtte have bestemte egenskaber for at blive en del af statsborgerbetegnelsen, og at disse egenskaber hvilede på forhold i relation til vedkommendes fødsel:

*”Det skal fra denne Lovs Dag af agtes som en nødvendig Egenskab til at faae i Vore Riger og Lande Embeder og Tjenester, af hvad Navn nævnes kan, være sig i Hoffet, eller i den gejstlige, civile og militaire Stand, at Personen er fød i Vores Stater, eller af saadanne indfødte Undersaatter, som paa Reyser eller for Vores Tjenestes Skyld kunde være ude af Landet.”*²⁸

To forhold kan i relation til denne bestemmelse diskuteres. For det første fremstår ordlyden 'Vores Stater' en smule vag, men betegnelsen sigtede givetvis mod helstatens territorier dvs. Danmark, Norge og Holsten samt deres bilande Grønland, Færøerne og Island.²⁹ Schack-Rathlou anførte desuden i Momenta, at indbyggere født i kongens stater uden for Europa skulle nyde samme indfødsret som indbyggere født i kongens stater i Europa.³⁰ Formentlig sigtede Schack-Rathlou med denne bemærkning mod indbyggere født i kolonierne.³¹ For det andet kan en isoleret læsning af § 1 give det indtryk, at forordningen primært arbejdede med det såkaldte ius-soli-princip, der pegede i retning af et fødestedskriterium for Landets Børn.³² Imidlertid var også ius-sanguinis-princippet på spil i bestemmelsen, da børn født uden for kongens stater af indfødte undersaatter på rejse eller tjeneste var berettiget automatisk indfødsret.³³ Schack-Rathlou havde i Momenta understreget, at børn af ministre, legationssekretærer, konsuler og agenter automatisk fik indfødsret, fordi forældrenes residens fortsat henhørte under kongens stater.³⁴ I disse tilfælde blev indfødsret ikke erhvervet som følge af børnenes fysiske fødested, men derimod på baggrund af forældrenes relation til staten – altså et afstamningskriterium.³⁵

Relationer til staten giver også anledning til én anden interessant diskussion: forståelsen af forholdet mellem § 1 og § 9. Af sidstnævnte fremgår det, at børn født i kongens stater af udenlandske indbyggere fik stillet et opholdskrav med ordene: *”deres [fremmede, der ikke agtes lige ved indfødte] her fødte Børn, naar de her i Staten forblive, tilhobe skal agtes og ansees fuldkommen for Indfødte.”*³⁶ Bestemmelsen var indføjet som forsøg på at fastholde ressourcestærke fremmede. Schack-Rathlou havde i Momenta understreget, at forordningen ikke måtte skræmme attråværdige indvandrere væk, hvilket blandt andet skulle lykkes ved at stille deres børn i udsigt til indfødsret.³⁷ Imidlertid indikerede bestemmelsen et skel mellem de børn, der var født i kongens stater af henholdsvis indfødte og udenlandske forældre. Den retsvidenskabelige litteratur har påpeget, at forordningens § 1 derfor skal tolkes inddæmmende således, at definitionen af Landets Børn i første omgang omhandlede de individer, der både opfyldte et fødestedskriterium og et afstamningskriterium

²⁸ 'Indføds-Retten', 1776, s. 5.

²⁹ Møller: *Indfødsret*, 1944, s. 7-8; Larsen: *Indfødsretslovene*, 1948, s. 13-14.

³⁰ Schack-Rathlou: 'Momenta', 1775, s. 6.

³¹ Larsen: *Indfødsretslovene*, 1948, s. 14.

³² Ius-soli (territorialprincippet): juridisk begreb, hvor et individ opnår statsborgerskab i sit fødeland.

³³ Ius-sanguinis (afstamningsprincippet): juridisk begreb, hvor et individ opnår statsborgerskab i det land, hvor forældrene har statsborgerskab.

³⁴ Schack-Rathlou: 'Momenta', 1775, s. 6.

³⁵ Larsen: *Indfødsretslovene*, 1948, s. 18-22.

³⁶ 'Indføds-Retten', 1776, s. 10.

³⁷ Schack-Rathlou: 'Momenta', 1775, s. 6.

– medmindre børnene var født i udlandet af indfødte undersåtter på rejse eller tjeneste.³⁸ For børn født i kongens stater af udenlandske undersåtter sigtede bestemmelsen i forordningens § 9 mod et supplerende opholdskrav. I den sammenhæng har den retsvidenskabelige litteratur diskuteret, hvorledes sætningen skal forstås. Én tolkning udgøres af en suspensiv tilgang således, at indfødsret for børn af udenlandske indbyggere kun kunne erhverves senere i barnets liv. En anden tolkning udgøres af en resolutiv tilgang således, at indfødsret automatisk blev erhvervet ved barnets fødsel, men senere kunne bortfalde, hvis selvsamme forlod kongens stater.³⁹

Med begrundelse i ordlyden 'naar de her i Staten forblive' er sætningen ofte blevet tolket i henhold til det første princip. I så fald udgør gruppen en særlig gråzone. Det skyldes, at de under supplerende opholdskrav blev anset som fuldkommen indfødte frem for lige ved indfødte, men samtidig erhvervede de ikke automatisk indfødsret som ellers var kendetegnende for de to andre grupper henhørende under Landets Børn. Det ændrer imidlertid ikke ved, at det supplerende opholdskrav for gruppen var afgørende for deres indfødsretslige status, hvorfor denne ikke udelukkende kunne baseres på fødestedskriteriet. Selvom kildegrundlaget i form af Indføds-Retten og dens forarbejder således peger på tre forskellige grupper henhørende under Landets Børn, efterlader kilderne et lidt sløret billede af erhvervelsesbestemmelserne for børn født i kongens stater af udenlandske undersåtter, hvorfor en absolut definition af Landets Børn synes udfordrende at formulere.

Lige ved Indfødte: om opsøgende tildeling af indfødsret

Bestemmelser om, hvorledes indfødsretslig status kunne opnås for udenlandske indbyggere, var også inkluderet i forordningen. Naturalisation var forordningens garanti for indlemmelse af ønskværdige fremmede i det statslige embedsværk, der som naturaliserede borgere blev defineret som Lige ved Indfødte. Et grundlæggende kendetegn ved denne gruppe var, at dens inkluderede indbyggere ikke blev defineret som fuldkommen indfødte, men lige ved indfødte. Definitionen sigtede således mod samme retlige status. Men hvor 'indfødt' blev anset som en faktisk egenskab hos Landets Børn, blev naturaliserede indbyggere ikke agtet indfødte i ordets egentlige forstand.⁴⁰

Som følge af deres udenlandske baggrund måtte Lige ved Indfødte opsøge indfødsretslig status gennem et naturalisationsforløb, hvis bestemmelser blev klarlagt i forordningens §§ 6-7. Heri blev det lovfæstet, at alle udenlandske indbyggere, der opfyldte betingelserne for Lige ved Indfødte jf. forordningens §§ 2-5, inden for et år skulle fremsende en ansøgning til Danske Kancelli om opnåelse af kongeligt naturalisationspatent. Inden for denne tidsramme ville ansøgningen være gratis for supplikanten, mens den efterfølgende ville koste de sædvanlige afgifters betaling – svarende til 24 skilling.⁴¹ Bag indlemmelsen i statsborgerbetegnelsen Lige ved Indfødte lå en række betingelser, som blev udfoldet i §§ 2-5. Visse prædefinerede egenskaber var essentielle for opnåelse af naturalisation, og disse centrerede sig om to væsentlige forhold: supplikantens ansættelsesretlige forhold eller vedkommendes materielle-økonomiske baggrund.

³⁸ Larsen: *Indfødsretslovene*, 1948, s. 11-13; Ersbøll: *Indfødsret*, 2008, s. 422-423.

³⁹ Diskussionen om bestemmelserne i § 9 er omfattende, hvorfor kun hovedpointerne er diskuteret her.

⁴⁰ Larsen: *Indfødsretslovene*, 1948, s. 10.

⁴¹ 'Indføds-Retten', 1776, s. 8.

Lige ved Indfødte omfattede i forordningens § 2 først og fremmest alle de udenlandske indbyggere, der ved forordningens publikation allerede var i besiddelse af virkelige embeder eller tjenester. Under den forudsætning at de udenlandske indbyggere søgte om et naturalisationspatent inden for ét år, kunne indfødsretslig status dermed opnås gennem allerede eksisterende stillinger.⁴² I Schack-Rathlous *Momenta* og *Pro Memoria* var det dog understreget, at paragraffens embeder og tjenester skulle karakteriseres som 'virkelige'. Sigtet var, at ridderordener eller rangtitler uden egentlige embedsfunktioner ikke kunne føre til naturalisation, men at det udelukkende var de virkelige embeder og tjenester, der kunne stille udenlandske indbyggere lige ved indfødte.⁴³

Forordningens §§ 3-4 behandlede en række materielle-økonomiske betingelser for opnåelse af naturalisation. Først og fremmest kunne fremmede, der allerede besad jordegods eller fast ejendom til en værdi af 30.000 rigsdaler, agtes lige ved indfødte. Det gjaldt også dem, der gennem arv, ægteskab eller køb erhvervede sig det samme. Derudover kunne indfødsretslig status opnås, hvis supplikanten ejede eller erhvervede sig gårde og fabrikker til en værdi af 10.000 rigsdaler. Og slutteligt kunne fremmede med indestående i kompagnier eller handel til en værdi af 20.000 rigsdaler opnå indfødsret – dog under den forudsætning, at de bosatte og opholdt sig i kongens stater.⁴⁴

I § 5 vendte forordningen sig igen mod supplikantens ansættelsesretlige forhold. Schack-Rathlou havde i *Momenta* understreget, at fremmede under særlige omstændigheder var en vigtig arbejdskraft for blandt andet de norske værker og statslige institutioner. Det var derfor nødvendigt med en åbning i forordningen, der muliggjorde naturalisation af specialiseret arbejdskraft.⁴⁵ Paragraffen indføjede en række stillingsbetegnelser, der gav adgang til naturalisation blandt andet undervisningsrelaterede stillinger ved universitetet i Kiel, i St. Petri Kirke, ved missionen i Trankebar og ved reformerte menigheder i kongens lande samt fremmede fabrikanter, kunstnere og mestre. Derudover skulle alle soldater og underofficerer fortsat kunne hverves.

Definitionen af Lige ved Indfødte fremstod således klar. Eksistensen af naturalisationsparagrafferne vidner dog om, at der til trods for interessen for at lade kongen tjene af Landets Børn også eksisterede en gennemtrængende bevidsthed hos magthaverne om de udenlandske indbyggers allerede eksisterende indflydelse på embedsværket samt deres betydning for driften af selvsamme. En absolut udelukkelse af fremmede var ikke i statens interesse, og naturalisationsprincippet blev således kongemagtens garanti for, at den ønskede udenlandske arbejdskraft fortsat kunne indlemmes.⁴⁶

Naturalisationsprotokollerne 1776-1784

Kildematerialet og metodiske overvejelser

Naturalisationsprotokollerne blev nedskrevet af Danske Kancelli som en oversigt sideløbende med udstedelsen af naturalisationspatenterne. Overordnet set eksisterer der to protokoller med 400 håndskrevne sider og oplysninger om 2.849 naturaliserede suplikanter i perioden 1776-1847. Den første protokol er et

⁴² 'Indføds-Retten', 1776, s. 6.

⁴³ Schack-Rathlou: 'Pro Memoria', 1776, s. 7.

⁴⁴ 'Indføds-Retten', 1776, s. 6-7.

⁴⁵ Schack-Rathlou: 'Momenta', 1775, s. 6.

⁴⁶ Ersbøll: *Indfødsret*, 2008, s. 432.

alfabetisk register inddelt efter supplikanternes efternavne og opgiver naturalisationsdato samt et løbenummer.⁴⁷ Den anden protokol er et kronologisk register inddelt efter supplikanternes naturalisationsdato og opgiver fulde navne, embeder og erhverv samt særligt bemærkninger.⁴⁸

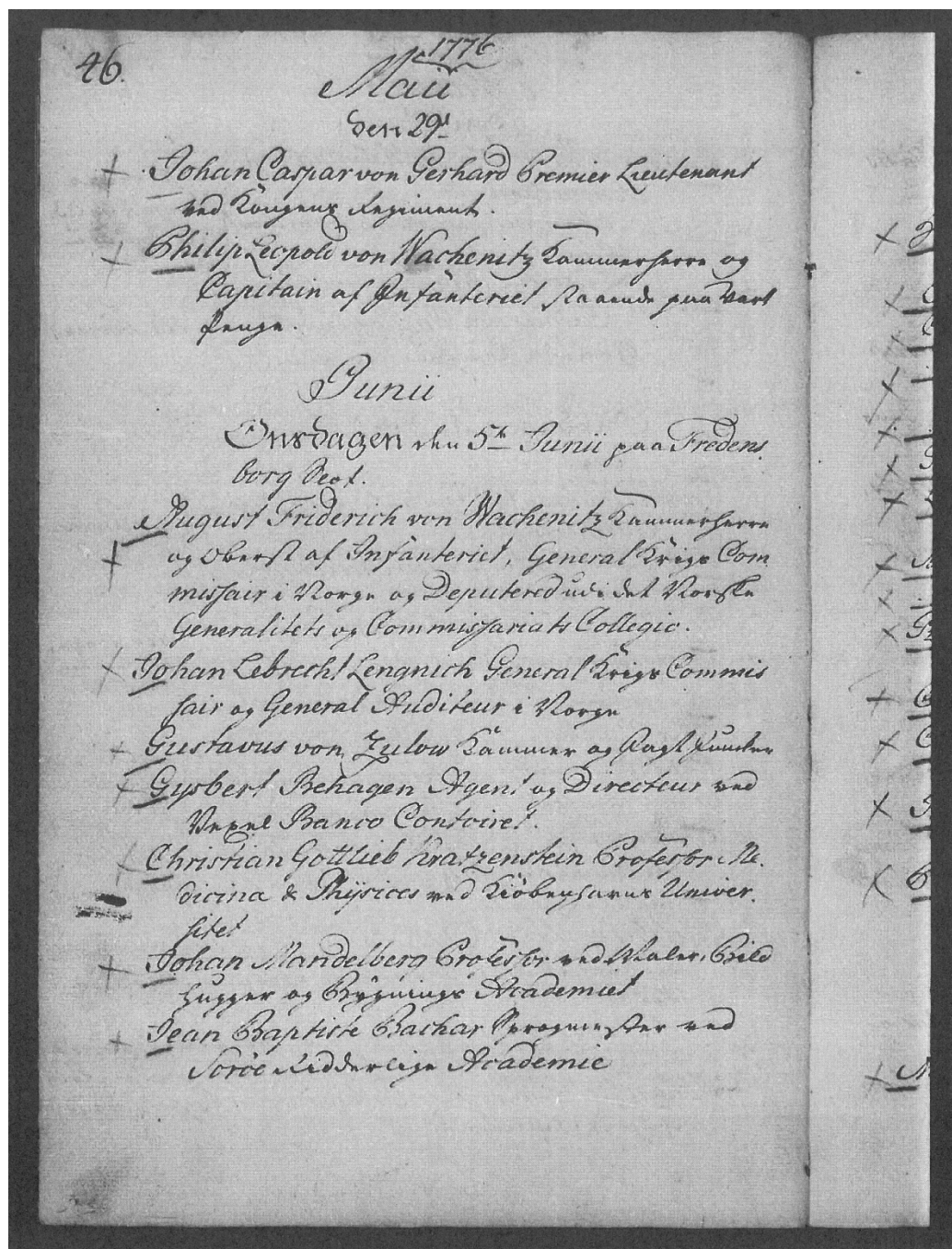

Fig. 5: Eksempelside fra den kronologiske naturalisationsprotokol. Protokollen er opdelt i tre underafdelinger. Den første udgøres af de naturaliserede supplikanter, der ved naturalisationens ikrafttræden blev optaget i den danske adelstand. Den anden udgøres af naturaliserede supplikanter fra kolonierne, bilandene og helstaten med undtagelse af Holsten. Den sidste udgøres udelukkende af naturaliserede supplikanter med ophold i Holsten. Foto: Rigsarkivet.

⁴⁷ Alfabetisk register over naturalisationspatenterne 1776-1847, A133, Danske Kancelli (DK), Rigsarkivet (herefter RA).

⁴⁸ Naturalisations-Patenter 1776-1847, A132, DK, RA.

Det indledende arbejde med protokollerne og spørgsmålet om, hvorledes de mange oplysninger kunne afdækkes, affødte en tværgående kvantitativ tilgang til materialet, som resulterede i en søgbar database over protokoloplysningerne. Idéen om en sådan database er som nævnt ikke ny. Faktisk tog Immigrantmuseet initiativet til en database over indfødsretstildelinger allerede i 1996. Denne kan i dag ses på Dansk Demografisk Databases hjemmeside.⁴⁹ Her anføres, at databasens oplysninger fra 1776-1849 er baseret på den førmentalte kronologiske protokol, og at databasen opgiver informationer om den enkelte supplikants navn, embeder og erhverv, løbenummer, naturalisationsdato og fødeland.⁵⁰ Fødelandsoplysningerne er dog ikke hentet fra hverken den alfabetiske eller kronologiske protokol. Henrik Zip Sane, fhv. leder af Immigrantmuseet, har tidligere anført, at bestemmelsen af suplikanternes fødelande er baseret på en granskning af navne og oplyste fødesteder.⁵¹ Fødestedsoplysninger optræder dog mere som undtagelse end regel i protokollerne. Mens en granskning af navne giver et bud på suplikanternes nationalitetsfordeling, er det dog en usikker metodisk tilgang. Én anden væsentlig udfordring relaterer sig til databasens søgbarhed på tværs af oplysninger. Databasen er givetvis tiltænkt slægtshistorikere med ønske om at fremfinde oplysninger om en bestemt supplikant.⁵² Dette fokus bevirker imidlertid, at databasen er statisk at bruge for søgninger på tværs af eksempelvis tid og køn. Det udfordrer den tværgående kvantitative kortlægning af de tendenser, der må antages at findes i protokollerne og gør ligeledes databasen svært brugbar for målet om at frembringe en karakteristik af de naturaliserede suplikanter.

På den baggrund var det nødvendigt at etablere en mere søgbar database. I første omgang rettede dette sig mod at finde et softwareprogram med et databasestyringssystem. Valget faldt på Microsoft Access, der besidder alle påkrævede funktioner for systematisering af information.⁵³ Som udgangspunkt blev databasen opbygget efter Stuart Cards referencemodel, der beskrives transformation af data til visuelle udtryk. Den første del af Cards model består af tre trin: 1) raw data, 2) data transformation og 3) data tables. Oplysningerne fra naturalisationsprotokollerne benævnes som databasens raw data. Al raw data indeholder relationer til andre raw data, og disse relationer kaldes data tables. Det første skridt i databaseopbygningen blev derfor at gennemføre en datatransformation, hvor al raw data blev systematiseret i strukturerede data tables.⁵⁴

⁴⁹ Sane: 'Databaser', 1999, s. 34-35.

⁵⁰ <https://ddd.dda.dk/immibas/immibaslink.htm> (05.05.2021)

⁵¹ Sane: 'Sådan', 2000, s. 44.

⁵² Sane: 'Databaser', 1999, s. 39.

⁵³ Feddema: *Access*, 2004, s. 3-4.

⁵⁴ Card, Mackinlay & Shneidermann: *Readings*, 1999, s. 18-21.

Id	Fornavn	Efternavn	Naturalisationsdato	Køn	Erhverv og embede(r)	Adelstandsoptagelse	Opholder sig i Holsten	Løbenummer i de
41	Francois	d'Aubert	07-03-1776	Mand	Oberstløjtnant i Artillerikorpset	☒	☐	2
42	Gotfried Johan von	Heilliger	07-03-1776	Mand	Kaptajn i Artillerikorpset	☐	☐	30
43	Ludvig Jakob	Bintzer	07-03-1776	Mand	Kaptajn i Artillerikorpset	☐	☐	30
44	Christian Ludvig Ulric	Born	07-03-1776	Mand	Sekondløjtnant i Artillerikorpset	☐	☐	30
45	Friderich	Susemihl	07-03-1776	Mand	Auditor i Artillerikorpset	☐	☐	30
46	David	Stahl	07-03-1776	Mand	Tøjhusforvalter	☐	☐	30
47	Carl Johan Christ von	Bessel	07-03-1776	Mand	Oberst i Det Norske Livregiment	☐	☐	30
48	Johan Theodor Henri	Krüger	07-03-1776	Mand	Premierløjtnant i Det Norske Livregiment	☐	☐	30
49	Gustav Albrecht von	Blücher	07-03-1776	Mand	Sekondløjtnant i Det Norske Livregiment	☐	☐	30
50	Paul	Schalabrini	14-03-1776	Mand	Hofkapelmester	☐	☐	30
51	Laurens	Morell	14-03-1776	Mand	Hofviolinist	☐	☐	30
52	Johan Gotfried	Grüner	14-03-1776	Mand	Hofviolinist	☐	☐	30
53	Johan Gotfried	Falck	14-03-1776	Mand	Hofviolinist	☐	☐	30
54	August	Schreiber	14-03-1776	Mand	Hofviolinist	☐	☐	30
55	Johan Gotfried	Tauer	14-03-1776	Mand	Hofviolinist	☐	☐	30
56	Johan Andreas	Kirchhoff	14-03-1776	Mand	Kammermusiker	☐	☐	30
57	Caspar Friderich	Fischer	14-03-1776	Mand	Notist	☐	☐	31
58	Pierre	Laurent	14-03-1776	Mand	Hofdansemester	☐	☐	31
59	Michel Angelo	Potenza	14-03-1776	Mand	Syngemester	☐	☐	31
60	Johan Sigismund	Koeck	14-03-1776	Mand	Fuldmægtig ved Spectaclekassen	☐	☐	31
61	Samuel	Serling	14-03-1776	Mand	Garderobeskredder ved Det Kongelige Teate	☐	☐	31
62	Friderich	Krüger	14-03-1776	Mand	Lakaj	☐	☐	31
63	Johan Ludvig	Rehm	14-03-1776	Mand	Lakaj	☐	☐	31
64	Georg Friderich	Grahner	14-03-1776	Mand	Lakaj	☐	☐	31
65	Johan Georg	Abradt	14-03-1776	Mand	Mundkok	☐	☐	31
66	Jean	Hecquet	14-03-1776	Mand	Mundkok	☐	☐	31
67	Martin	Wraatz	14-03-1776	Mand	Hofleverandør	☐	☐	31
68	Johan Christian	Wolff	14-03-1776	Mand	Overfabrikør	☐	☐	31
69	Johan August	Glockner	14-03-1776	Mand	Assistent ved uldmanufakturen	☐	☐	31
70	Friderich Ephraim	Almer	14-03-1776	Mand	Hoffuldmægtig ved enkedronningens kassecc	☐	☐	31

Fig 6: Udsnit af databasen med oplysninger fra naturalisationsprotokollerne. Foto: Emma Barnhøj Jeppesen.

Med systematiseringen af al raw data var de grundlæggende databasestrukturer etableret. Det næste skridt var at omdanne disse til brugbare visuelle udtryk. De visuelle udtryk kalder Card visual structures, og de etableres gennem en ekspressiv kortlægningsproces kaldet visual mapping. For at gennemføre kortlægningsprocessen blev al data fra Microsoft Access overført som en slags backend til en ny platform: software-virkomheden Caspio, der udformer webapplikationer for databaser. Her blev dataen systematiseret i to trin. Det første trin var at udvikle en søgeformular med prædefinerede søgeparametre:

Preview: Naturalisationspatentsprotokol
DataPage Logout
Parameters

Fornavn
Efternavn
Naturalisationsdato
Køn
Erhverv og embede(r)
Adelstandsoptagelse
Opholder sig i Holsten
Løbenummer i den kronologiske naturalisationspatentsprotokol

☐ Mand
☐ Kvinde
☐ Dreng
☐ Pige
☒ Alle
☐ Ja
☐ Nej
☒ Begge
☐ Ja
☐ Nej
☒ Begge

SEARCH

Fig. 7: Søgeformularen i Caspio med de forskellige prædefinerede søgeparametre. Foto: Emma Barnhøj Jeppesen.

Med disse parametre kunne søgeformularen anvendes til både at fremfinde oplysninger om en bestemt supplikant og til at søge på tværs af databasens oplysninger. Derved imødekom søgeformularen også den centrale udfordring for Immigrantmuseets database, der omhandlede databasens manglende søgbarhed på tværs af eksempelvis tid og køn. Det næste trin blev at oprette resultatsider. En resultatside relaterer sig til

én bestemt supplikant og indeholder oplysninger i overensstemmelse med de prædefinerede søgeparametre. Hvis man eksempelvis søger på en bestemt supplikants efternavn, vil resultatsiden også bidrage med oplysninger om vedkommendes køn, naturalisationsdato, erhverv, embede, adelstandsoptagelse, ophold i Holsten og løbenummer. Med udviklingen af søgeformularen og resultatsiderne undergik protokoloplysningerne således en visual mapping og blev dermed gjort klar til brug i den tværgående kvantitative undersøgelse.

Resultaterne: hvem var de naturaliserede suplikanter?

Under Guldbergstyrets regeringstid fra 1776-1784 udstedte Danske Kancelli 1.292 naturalisationspatenter.⁵⁵ For perioden synes dette tal at være ganske højt sammenlignet med antallet af afviste naturalisationsansøgninger – af Damsholt opgjort til 328 for perioden 1776-1790.⁵⁶ Fordelingen afspejler imidlertid magthavernes bevidsthed om, at en udelukkelse af fremmede ikke lå i statens interesse, men at den udenlandske arbejdskraft var ønsket i embedsværket. Udstedelsen af patenterne var dog langt fra jævnt fordelt i den otteårige periode:

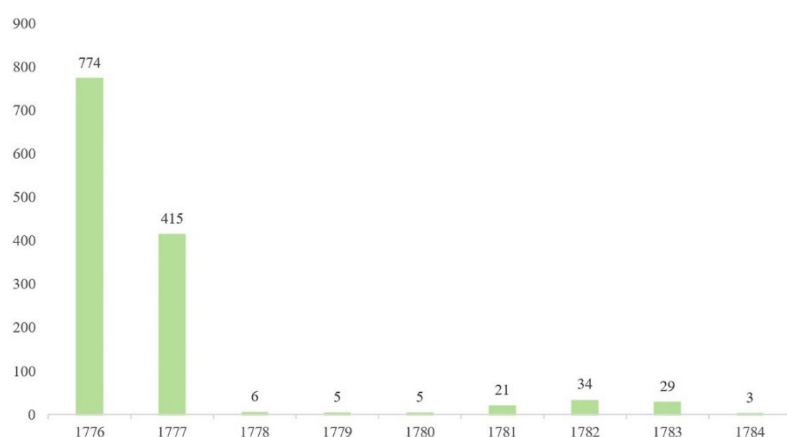

Fig. 8: Antallet af udstedte naturalisationspatenter fordelt pr. år under Guldbergstyret. Opgørelsen afspejler de formelle naturalisationsår. I årene efter 1777 fik en række naturaliserede suplikanter tilbagedateret deres naturalisationsbrev til begyndelsen af 1777 for formelt at imødekomme forordningens etårskrav. En opgørelse over de reelle naturalisationsår findes i Mikkelsen 2022. Året 1784 omfatter desuden kun naturalisationspatenter udstedt frem til paladsrevolutionen den 14. april. Foto: Immigrantmuseet.

I Indføds-Rettens første år var udstedelsen af patenterne højest, hvilket hang sammen med, at forordningen påbød alle Lige ved Indfødte at indsende en naturalisationsansøgning inden for ét år.⁵⁷ Endvidere foreskrev forordningen, at de fremmede, der ved forordningens publikation allerede besad virkelige embeder eller tjenester, skulle agtes Lige ved Indfødte. Det gjaldt således om at få disse suplikanter naturaliseret hurtigt, så deres positioner i embedsværket kunne legaliseres. I Indføds-Rettens andet år var summen af patenter

⁵⁵ En mindre statistisk usikkerhed er tilknyttet dette tal, eftersom protokollerne enkelte steder er utydelige med hensyn til antallet af naturaliserede suplikanter. Et eksempel er 10. maj 1782, hvor protokollerne opgiver, at "Legationsraad von Schirachs Børn" er naturaliseret, dog uden at opgive, hvor mange børn, der er tale om.

⁵⁶ Damsholt: *Fædrelandskærlighed*, 2000, s. 121.

⁵⁷ 'Indføds-Retten', 1776, s. 3.

næsten halveret, og i Guldbergstyrets resterende levetid var antallet temmelig beskedent. Det var et billede, der i øvrigt kendetegnede cancelliets naturalisationspraksis frem til 1849.⁵⁸

Ikke overraskende var hovedparten af de naturaliserede supplikanter mænd. Ud af de 1.292 oplyste navne var kun 74 kvinder. Med tanke på et de facto mandsdomineret embedsværk som Indføds-Rettens sigte synes dette forhold dog at være helt gængs for perioden. Den retsvidenskabelige litteratur har ofte diskuteret kvinders indfødsretslige stilling og forordningens kønsspecifikke aspekter. Ansættelse af udenlandske kvinder var én af Schack-Rathlous bekymringer, da han i *Momenta* noterede, at mange udenlandske fruentimmere var udnævnt som hofdamer på bekostning af landets døtre.⁵⁹ Indføds-Rettens § 8 blev derfor omdrejningspunkt for kvinders stilling i indfødsretslige spørgsmål. Her blev det påbudt hoffet kun at bruge personer, der var eller kunne regnes for indfødte, og adgangen til stifter og klostre blev endvidere forbeholdt fruer og jomfruer af landets indfødte eller dem, som lige kunne agtes.⁶⁰ Bestemmelsen var da også afspejlet i protokollerne, eftersom langt hovedparten af de 74 naturaliserede kvinder netop var tilknyttet hoffet eller de adelige klostre og stifter.⁶¹

Med Indføds-Rettens ansættelsesretlige karakter in mente er protokollernes oplysninger om embeder og erhverv også interessant. De fleste naturaliserede supplikanter besad ved deres naturalisation nemlig allerede stillinger i embedsværket, hvorfor naturalisationen blev et middel til at opretholde deres erhvervspositioner. En hurtig gennemgang af protokollerne efterlader det indtryk, at hovedparten af de naturaliserede supplikanter bestred højerestående positioner og generelt var indplaceret højt i samtidens sociale hierarki. Eksempelvis blev 64 individer i kraft af deres naturalisation officielt optaget i den danske adel.⁶² En lang række af protokollernes oplyste embedsstillinger har desuden karakter af rangtitler, der var en del af tidens efterstræbte statussymboler.⁶³ Faktisk bar henved 1/3 af de naturaliserede individer titler i rangen. Rangtitlerne havde allerede med Christian 5.s rangforordning fra 1671 vendt op og ned på standssamfundets traditionsbundne tanker om sociale hierarkier og var i slutningen 1700-tallet fortsat bestemmende for magt, ære og status. Som enevældens politiske værktøj sikrede rangforordningerne, at en nedarvet eller medfødt standsbaggrund ikke automatisk foranledigede en høj placering i samfundshierarkiet, men at social status i stedet hang sammen med besiddelsen af charger i kongens tjeneste. Den bagvedliggende tanke var naturligvis, at kongens begunstigelse var den afgørende indgang til social status for såvel adelige som borgerligfødte embedsmænd, og at deres loyalitet dermed ville rettes mod enevælden.⁶⁴ På mange måder kan Indføds-Retten ses i samme lys. Forordningen blev, ligesom rangtildelingerne, ikke mindst brugt til at bestyrke enevældens grundlag oven på en turbulent politisk periode og til at signalere for omverdenen, at embeder – og dermed social status – var betinget af kongens gunst.

I forlængelse heraf åbner en kortlægning af de naturaliserede supplikanters beskæftigelsesstrukturer også for et indblik i deres placeringer i eller uden for embedsværket. I den sammenhæng skal der her kort kommenteres på, hvorledes den følgende opgørelse over positioner i det civile, militære, gejstlige og hofadmini-

⁵⁸ Sane: 'Sådan', 2000, s. 43.

⁵⁹ Schack-Rathlou: 'Momenta', 1775, s. 6.

⁶⁰ 'Indføds-Retten', 1776, s. 3-4.

⁶¹ For yderligere diskussion se Matzen: *Statsforfatningsret*, 1876, s. 73-82; Ørsted: *Haandbog*, 1822-35, s. 539; Larsen: *Indfødsretslovene*, 1948, s. 23-25; Ersbøll: *Indfødsret*, 2008, s. 433-435.

⁶² Naturalisations-Patenter 1776-1847, A132, DK, RA, s. 1-8.

⁶³ Henningsen: 'Maskerade', 2013, s. 325.

⁶⁴ Mendonça: 'Højædle', 2010, s. 40-42.

strative embedsværk samt de udenforstående tilfælde er udarbejdet. I opgørelsen arbejdes der ikke med kumulative tal. Adderes opgørelsens tal, vil summen forsætligt overstige de 1.292 supplikanter. Det skyldes en særlig tendens i protokollerne. Mens hovedparten af de naturaliserede supplikanter var opgjort med én erhvervstitel, var en mindre andel opgjort med to eller flere titler. Disse var dermed principielt tilknyttet flere administrationer inden for embedsværket. I forsøget på at reflektere denne tendens er supplikanter med flere erhvervstitler optalt i alle de administrationer, hvorunder deres titler henhører. Det bevirker givetvis en lidt sløret om end mere virkelighedsnær kortlægning.

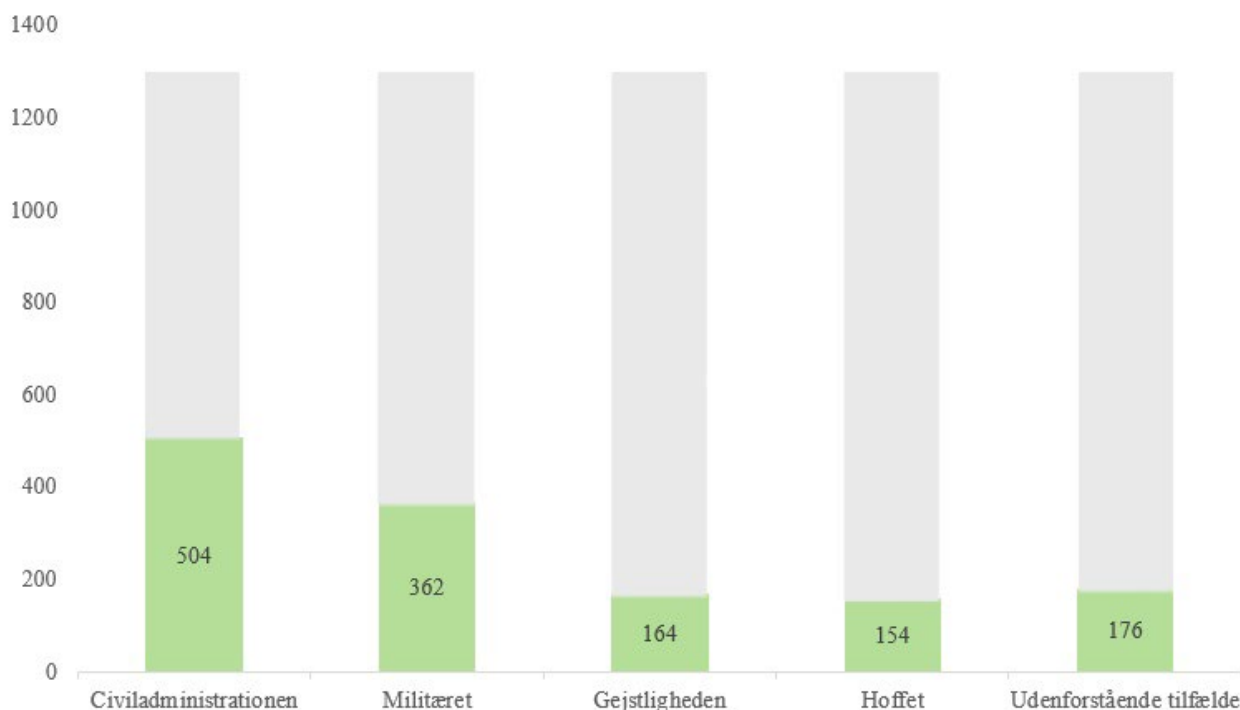

Fig. 9: Opgørelse over de naturaliserede supplikanters tilknytning til embedsværkets fire hovedadministrationer samt udenforstående tilfælde. Foto: Immigrantmuseet.

Den antalsmæssigt største gruppe udgjordes af 504 naturaliserede supplikanter, der var tilknyttet statens civiladministration. Den civile stand var et relativt omfattende begreb, der indbefattede en række bærende samfundssektorer, som alle tog del i en fortsat bestyrkelse af embedsstandens tilstedeværelse i helstaten, bilandene og kolonierne. I protokollerne kom dette særligt til udtryk i den forholdsvis store gruppe af naturaliserede supplikanter, der besad funktioner i centraladministrationen og lokaladministrationen. Det var hovedsageligt individer, der var tæt på den politiske magt gennem særlige politiske rådfunktioner hos kongen og kancellierne eller som fremtrædende figurer i amts- eller købstadsforvaltningerne. Eksempelvis modtog borgmesteren i Altona, Immanuel Schultze, sin naturalisation den 21. marts 1776.⁶⁵ Men derudover optrådte også en stor gruppe individer med stillinger af mere opsynsmæssig karakter. Der var her hovedsageligt tale om personer, der førte tilsyn med helstatens postvæsen, toldsteder, havneområder, skovarealer, bygninger og institutioner. En mindre gruppe af naturaliserede supplikanter var desuden involveret i en

⁶⁵ Naturalisations-Patenter 1776-1847, A132, DK, RA, s. 315.

række statsunderlagte industrier, der enten medvirkede til finansieringen af statens udgifter eller var en del af statens produktion af varegods såsom Blaafarveværket i Norge og de populære talloetterier i København og Altona. Som led i centraladministrationen stod også en mindre gruppe, der varetog udenlandske affærer. Der var her primært tale om repræsentanter, der var sendt udenlands som kongelige eksponenter for at varetage diplomatiske interesser. Eksempelvis blev den skotskfødte David Brown naturaliseret som guvernør på Trankebar den 28. august 1776.⁶⁶

Enhørende under civiladministrationen var også en mindre gruppe naturaliserede supplikanter tilknyttet retsplejen. Der var her især tale om Højesteretsmedlemmer og myndighedspersoner ved helstatens underretter, Overhofretten i Norge samt Hof- og Stadsretten i København. Fra oplysningstidens tankestrømninger om fornuft og fremskridt afstedkom et tiltagende ønske om professionalisering af videnskabs- og uddannelsesområdet. Af protokollerne fremgår det, at nogle af de naturaliserede supplikanter tog del i denne udvikling. Der optræder nemlig en perlerække af individer med stillinger ved centrale undervisnings- og videnskabsinstitutioner såsom Landmålingen, universiteterne i Kiel og København, Sorø Akademi, Maler-, Billedhugger- og Bygnings-Academiet samt gymnasiet i Altona. De var værdifulde ressourcer, fordi de tilbød embedsværket specialiseret arbejdskraft. Det samme gjaldt for den mindre gruppe af naturaliserede supplikanter, der var involveret i kunst- og kulturverdenen. Også her var der tale om mestre inden for arkitektur, ballet og teater, uddannede kunstnere samt porcelænsspecialister ved Den Kongelige Porcelainsfabrik. For individerne fra kultur-, undervisnings- og videnskabsmiljøerne var det ofte karakteren af deres allerede eksisterende embeder, der jf. Indføds-Retten førte dem til de kongelige naturalisationspatenter.⁶⁷ Imidlertid var en anden vigtig gruppe slet ikke omtalt i forordningen, men optrådte alligevel hyppigt i protokollerne: individer i sundhedsvæsenet. Det drejede sig blandt andet om medarbejdere ved Frederiks Hospital, men hovedparten var læger eller kirurger – blandt disse støder vi på stadskirurgen i Aarhus, Johan Caspar Weise.⁶⁸

Mens civiladministrationen således var rigt repræsenteret i protokollerne, optrådte også 362 personer med militær baggrund. Med tanke på militærets betydning for 1700-tallets samfund synes dette forhold at være helt naturligt. Om end tiden efter Store Nordiske Krig var mere fredelig, var den militære tilstedeværelse i helstaten fortsat åbenbar, og på politisk plan kom militærreformer og diskussionen om hærens rekrutteringsgrundlag også til at præge århundredet. At militærpositioner spillede en betydelig rolle blandt Guldbergstyrets naturaliserede supplikanter lå derfor helt i tråd med tidens tendenser.⁶⁹ Hovedparten af de 362 militærpersoner var befalingsmænd i den danske og norske hærs kavaleri, artilleri- eller infanteriregimenter. Der var her tale om højtstående officerer, subalternofficerer eller underofficerer, der bestred varierende positioner i det militære hierarki. Som led i officerstanden blev en lille gruppe kadetter fra Landkadetakademiet, som uddannede sig til hærens rytter- og infanteriregimenter, også naturaliseret. Foruden disse optrådte også en mindre gruppe sundhedspersoner såsom feltskærer eller kirurger, der spillede en vigtig rolle for militærets funktioner og drift.

Som resultat af Indføds-Rettens § 1 optrådte et betydeligt antal individer fra kirkeadministrationen i protokollerne. Hovedparten af de 164 personer, der kan henføres under gejstligheden, var tilknyttet

⁶⁶ Naturalisations-Patenter 1776-1847, A132, DK, RA, s. 54.

⁶⁷ 'Indføds-Retten', 1776, s. 7.

⁶⁸ Naturalisations-Patenter 1776-1847, A132, DK, RA, s. 48.

⁶⁹ Struwe: 'Soldater', 2013, s. 171-192.

kirkernes daglige drift. Der var her især tale om pastorer, præster, organister og kantorer i hertugdømmernes købstæder samt i St. Petri Kirke i København eller Den Tyske Kirke i Bergen. Derudover bestred en mindre gruppe stillinger, som var assisterende i henhold til præstens embede. Det var eksempelvis diakoner, kompastorer, klokkere og degne, der fungerede som bistående hjælpere for kirkernes daglige drift, afholdelsen af gudstjenester samt kirkernes sociale arbejde, herunder undervisning.⁷⁰ En særlig gruppe var herudover missionærerne, der var antaget i København eller Den Evangeliske Menighed i Trankebar.

Også ved hoffet foreskrev Indføds-Retten kun at ansætte indfødte eller lige ved indfødte. Imidlertid afspejlede hoffet samtidens multinationale og multisproglige strømninger. På de kongelige slotte forrettede udenlandske hofansatte tjeneste hos kongefamilien, mens højtysk og fransk blev talt flydende.⁷¹ Det var dog en mindre gruppe på 154 individer, der blev naturaliseret under Guldbergstyret for at opretholde deres hofpositioner. Overordnet set må disse karakteriseres som specialiseret arbejdskraft, der udfyldte særlige stillinger i relation til hoffets forvaltning og kulturliv. Eksempelvis blev 10 hofviolinister og to janitsharer alle naturaliseret inden for Indføds-Rettens første år.⁷² Hovedparten af de 154 personer kan dog bedst karakteriseres som en del af hoffets administration, forvaltning og daglige drift, hvor de bestred varierende placeringer i hoffets hierarki. En stor andel befandt sig i højtstående positioner inden for hoffets forvaltningsapparat, forrettede personlig tjeneste hos kongefamilien eller besad opvartende stillinger. Der var her eksempelvis tale om hofmestre, kammerherrer, hofdamer, hofjunkere, pager, lakajer og hoflæger. Foruden disse blev en mindre gruppe, der forestod den praktiske slots- og bygningsdrift, også naturaliseret. Her var der især tale om slotsforvaltere, gartnere, håndværkere og ansatte i hoffets jagtvæsen.

I protokollerne optræder en række naturaliserede supplikanter, der ikke bestred stillinger i embedsværket. Indføds-Retten havde da også beskæftiget sig kort med nogle af disse tilfælde, der bedst kan karakteriseres som udenforstående. Der var først og fremmest tale om de 64 frøkener, der var indskrevet ved hertugdømmernes jomfruklostre i Itzehoe, Preetz, Uetersen og St. Johannes samt ved de danske jomfruklostre i Roskilde, Vemmetofte, Støvringgaard og Vallø Stift. Som anført havde Indføds-Rettens § 8 betinget en indskrivning i klostrene med indfødsretslig status for kvinderne, hvorfor de 64 klosterfrøkener af nødvendighed måtte søge om naturalisation.⁷³ En betydelig gruppe var desuden de formuende, som typisk var opført med deres absolutte summers værdi. I nogle tilfælde beskrev protokollerne, hvorfra de formuende havde fået deres midler. Det gjaldt eksempelvis Johannes Wood, der havde godtgjort at eje en plantage til en værdi af mere end 30.000 rigsdaler.⁷⁴ Herudover optrådte også enkelte private aktører, der tjente penge på industri- og handelsaktiviteter i helstaten eller oversøisk for eksempel købmænd, håndværkere og ansatte i handelskompagnierne. En mindre gruppe naturaliserede supplikanter synes ved deres naturalisation slet ikke at have haft erhvervspositioner. Det gjaldt eksempelvis enkelte supplikanter på pension eller med lang opholdstid i helstaten. Endvidere 10 børn, der mestendels blev naturaliseret sammen med deres forældre. Eksempelvis fik Charles John Nordberg tildelt indfødsret den 30. august 1782 sammen med sin far direktør Charles Axel Nordberg ved Den Kgl. Bomuldsmanufaktur.⁷⁵ Andre var placeret på underholdningsydelse eller var indehavere af tjenesteløfter. Mens enkelte stod på vart-penge, var andre afgivet løfte om befordring til

⁷⁰ Markussen: 'Grundlæggende fag', 1939, s. 27.

⁷¹ Parby: *At blive*, 2015, s. 64-82.

⁷² Naturalisations-Patenter 1776-1847, A132, DK, RA, s. 30; 64.

⁷³ 'Indføds-Retten', 1776, s. 9; Ilsøe: *Veje*, 2003, s. 16.

⁷⁴ Naturalisations-Patenter 1776-1847, A132, DK, RA, s. 73.

⁷⁵ Naturalisations-Patenter 1776-1847, A132, DK, RA, s. 82.

varierende stillinger. Og enkelte bar også den militære titel 'à la suite'. Både vart- penge, befodringsløfterne og à la suite-titlerne vidner om, at naturalisation uden for embedsværket og Indføds-Rettens bestemmelser var mulig, og de kan givetvis også anses som et forsøg på at sikre højerestående personer en tjenesteforpligtigelse over for kongen. Nok befandt de sig ved naturalisationens ikrafttræden ikke i statstjenesten, men gennem kombinationen af naturalisation samt statsligt underhold eller tjenesteløfter kunne disse personer holdes tæt på statstjenestens hånd.⁷⁶

Afrundende perspektiver

Med Indføds-Retten blev en ny og varig regulering af forholdet mellem den enevældige konge og statens borgere etableret. Mens kongemagten stod hævet over indbyggere i helstaten, bilandene og kolonierne, introducerede forordningen et skel mellem statens borgere og andre indbyggere. Et skel, der var udtrykt i en retlig status for indbyggere omfattet af de to statsborgerbetegnelser Landets Børn og Lige ved Indfødte, som ved forordningens publikation blev forbeholdt embeder i kongens riger og lande. Betegnelsernes definitioner divergerede betragteligt og resulterede deraf i en sondring mellem 'indfødt' som faktisk egenskab hos Landets Børn, mens naturaliserede indbyggere ikke blev agtet indfødte i ordets egentlige forstand.

Den organiske betegnelse Landets Børn omfattede de indbyggere, der tog del i forestillingen om et særligt bånd mellem kongen som landsfader og de indfødte undersåtter som hans børn. Overordnet synes Indføds-Retten i definitionen af Landets Børn at arbejde med en kombination af ius-soli og ius-sanguinis, hvilket danner grundlag for nærværende artikels antagelse om, at fødestedskriteriet ikke var altafgørende for den automatiske tildeling af indfødsret. Ingen af de to juridiske principper spillede dog en rolle for erhvervsfølsom af status som Lige ved Indfødte, der i stedet foregik gennem princippet om opsøgende naturalisation. Betingelserne for Lige ved Indfødte var derfor klart afgrænset, og disse centrerede sig om supplikantens ansættelsesretlige forhold eller materielle-økonomiske baggrund. Naturalisationsparagrafferne står i dag som bevis på magthavernes bevidsthed om, at initiativrige og velhavende erhvervsfolk – men også dygtige udenlandske kunstnere – skulle lokkes til kongens riger og lande. Og forordningens naturalisationsprincip blev således kongemagtens værktøj til at indlemme ønskværdige indvandrere i embedsværket.

Det er et billede, som afspejles i Danske Kancellis naturalisationsprotokoller. Omend interessen for at reservere embeder til Landets Børn var udbredt blandt magthaverne, besad mange udenlandske indbyggere nødvendige erhverv, uddannelser og specialiserede kompetencer for driften af embedsværket. Naturalisation var derfor afgjort muligt, idet 1.292 naturalisationspatenter udstedtes mellem 1776-1784. Eftersom forordningens sigte var et de facto mandsdomineret embedsværk, var hovedparten af de naturaliserede supplikanter også mænd. Fåtallet af kvinder var hovedsageligt indskrevet som frøkener i jomfruklostrene eller i hofadministrationen. Ved Indføds-Rettens publikation besad de fleste naturaliserede supplikanter allerede stillinger i det statslige embedsværk, hvorfor naturalisation blev et middel til opretholdelse af deres erhvervspositioner. Undersøges erhvervsstrukturerne blandt de naturaliserede supplikanter tegner protokollerne et billede af en stor spredning i supplikanternes beskæftigelse og et spindelvæv af hierarkiske positioner inden for embedsværket. Mens de største grupper blev naturaliseret med civiladministrativ eller militær baggrund, optrådte store grupper tilknyttet gejstligheden og hoffet også. Generelt gjorde det sig dog gældende, at de naturaliserede supplikanter i kraft af deres erhverv, uddannelser og kompetencer

⁷⁶ Sane: 'Sådan', 2000, s. 45.

overvejende indtog højerestående positioner i det sociale hierarki, hvilke både adelstandsoptagelser og rangtitler også bevidner. En tilknytning til embedsværket var dog i enkelte tilfælde ikke afgørende for naturalisation. På baggrund af andre ansættelsesforhold, materielle-økonomiske grundlag eller forhold, der slet ikke var benævnt i forordningen blev en mindre gruppe supplikanter indlemmet i statsborgerbetegnelsen Lige ved Indfødtte.

Som grundlov var Indføds-Retten én af de førstlagte hjørnesteen i den danske statsborgerskabshistorie. En historie, der sidenhen under indflydelse af nationalisme, globalisme, migration, menneskerettigheder og meget andet kun er blevet mere kompleks og pluralistisk. Den kongelige forordning tjener nu som eksempel på fortidens tankegods med statsforestillinger, borgerdefinitioner og konstruktioner af menneskets forhold til sig selv og hverandre – tanker, der også i dag forhandles, omformes og diskuteres i indfødsretslige sammenhænge. Netop derfor er Indføds-Retten og dens mange grene fortsat værd at beskæftige sig med – særligt, når vi om ganske få år markerer dens 250-års jubilæum.

Litteraturliste

Utrykt materiale

Rigsarkivet (RA), Danske Kancelli (DK), Alfabetisk register over naturalisationspatenterne 1776-1847.

Rigsarkivet (RA), Danske Kancelli (DK), Naturalisations-Patenter 1776-1847.

Trykt materiale

Bech, S. C.: 'Oplysning og tolerance.', I J. Danstrup og H. Korck (red.). *Politikens Danmarkshistorie 1721-1784*. København: Politikens Forlag, 1985.

Bonderup, G.: 'Den enevældige stat', I S. Busck (red.). *Danmarks historie*. København, Palle Fogtdal, 2011.

Brincker, B.: 'A "Small Great National State"', *Journal of Historical Sociology* 16 (4), 2003, s. 407-431.

Brincker, B.: 'When did the Danish nation emerge?', *National Identities* 11 (4), 2009, s. 353-365, doi: 10.1080/14608940903321978.

Card, S. K., J. D. Mackinlay & B. Shneidermann: *Readings in Information Visualization – Using Vision to Think*. Massachusetts: Morgan Kaufmann Publishers, 1999.

Damsholt, T.: *Fædrelandskærlighed og borgerdyd. Patriotisk diskurs og militære reformer i Danmark i sidste del af 1700-tallet*. København: Museum Tusculanum, 2000.

Ersbøll, E.: *Dansk indfødsret i international og historisk belysning*. København: Jurist- og Økonomforbundet, 2008.

Feddema, H. B.: *Expert one-on-one Microsoft Access application development*. New Jersey Wiley Publishing Inc., 2004.

Feldbæk, O.: 'Fædreland og Indfødsret', I O. Feldbæk (red.), *Dansk Identitetshistorie. Fædreland og modersmål 1536-1789*. København: C. A. Reitzels Forlag, 1991, s. 111-231.

Feldbæk, O.: 'Kærlighed til fædrelandet.', *Fortid og Nutid* 31(4), 1984, s. 270-288.

Hagerup, M.: *Den dansk-norske Lovkyndighed i en sammenhængende Lærebygning til juridisk Håndbog for lovkyndige Borgere*. København: Thoring og Coldings Forlag, 1805.

Henningsen, P.: 'Den bestandige maskerade.', *Historisk Tidsskrift* 101(2), s. 313-344.

Holck, C. G.: *Den Danske Statsforfatningsret*. København: Den Gyldendalske Boghandel, 1869.

Holck, H.: *Monument for Indfødsretten bestaaende af lovtaler og Høitideligheder om samme*. København, 1776.

Hurtigkarl, F. T.: *Den danske og norske Private Rets første Grunde*. København: Den Gyldendalske Boghandel, 1813.

Ilse, G. & A. Hilden: *Veje at vandre*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag, 2003.

'Indføds-Retten, hvorefter Adgang til Embeder i Hans Majestæts Riger og Lande forbeholdes alene de indfødte Undersaatter, og dem, som derved lige agtes', I N. C. Høppffner (red.), *Kong Christian den Syvendes allernaadigste Forordninger og aabne Breve for Aar 1776*. København: Majestæts og Universitets Bogtrykkerie, 1776, s. 1-12.

Jensen, B. E.: 'Dansk Identitetshistorie', *Historisk Tidsskrift* 16(1), 1992, s. 326-347.

Larsen, J. E.: *Statsretlige Foredrag og Afhandlinger før 1848*. København: Den Gyldendalske Boghandel, 1857.

Larsen, K.: *Indfødsretslovene*. København: Ejnar Munksgaard, 1948, doi: 10.2307/2194575.

Markussen, I.: 'Grundlæggende fag i skolen 1739 og deres betydning for befolkningens læse- og skrivefærdigheder'. *Uddannelseshistorie*, 1989, s. 26-41.

Matzen, H.: *Danske Statsforfatningsret*. København.

Mendonça, P.: 'Højædle og velbårne herrer', *Siden Saxo* 27(2), s. 38-49.

Mikkelsen, J.: "Et nyt og herligt Beviis paa den bedste Landsfaders ømme Kiærlighed til Sit Folk. Ansøgninger om indfødsret 1776-1785", i Glenthøj, R., Mikkelsen, J., Mikkelsen, S. B., og Olden-Jørgensen, S. (red.) *Konge og kirke. Festskrift i anledning af Michael Bregnsbos 60-års dag*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2022, s. 159-177.

Møller, J.: "*Nordisk Indfødsret*" paa den grundlovgivende Rigsforsamling. København: Folkung, 1944.

Møller, J.: 'P. F. Suhms regeringsregler 1774'. *Historisk Tidsskrift* 12(6), 1973, s. 123-158.

Parby, J.: *At blive – migration og identitet i København ca. 1770-1830*. Roskilde/København: Roskilde Universitet og Københavns Museum, 2015.

Rerup, L.: 'Fra litterær til politisk nationalisme', I O. Feldbæk (red.), *Dansk Identitetshistorie 2: Et yndigt land 1789-1848*, København: C. A. Reitzels Forlag, 1991, s. 325-390.

Sane, H. Z.: 'Danske indvandrerhistoriske databaser', *Siden Saxo* 16(2), 1999, s. 34-40.

Sane, H. Z.: 'Sådan laver vi en dansker!: naturalisationer siden 1776', *Siden Saxo* 17(2), 2000, s. 40-48.

Schack-Rathlou, J. O.: 'Nogle Momenta til det omtalte Forslag angaaende fremmedes Udelukkelse af Bestillinger i H. M. Riger og Lande, 1775, I Knud Larsen (red.), *Indfødsretslovene*. København: Ejnar Munksgaard, 1948, s. 5-7.

Schack-Rathlou, J. O.: 'Pro Memoria', 1776, I Knud Larsen (red.), *Indfødsretslovene*. København: Ejnar Munksgaard, 1948, s. 7-9.

Scheel, A. W.: *Personretten, fremstillet efter den danske Lovgivning*. København: C. A. Reitzels Forlag, 1876.

Storsveen, O. A.: 'Nasjonal identitet i Norge og Danmark', *Nytt Norsk Tidsskrift* 3(4), 2004, s. 370-381, doi: 10.18261/ISSN1504-3053-2004-03-04-13

Struwe, L. B.: 'Soldater er også mennesker', *Historisk Tidsskrift* 103(2), 2013, s. 171-192.

Winge, V.: 'Dansk og tysk i 1700-tallet', I O. Feldbæk (red.), *Dansk Identitetshistorie. Fædreland og modersmål 1536-1789*. København: C. A. Reitzels Forlag, 1991, s. 89-111.

Winsnes, A. H.: *Det Norske Selskab 1772-1812*. Christiania: H. Aschehoug & Co., 1924.

Ørsted, A. S.: *Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed..* København: Colding, 1822-35.

Østergaard, B.: *Indvandrerne i Danmarks historie*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2007.